

DAVID GRANN

Z
ORAŞUL PIERDUT

POVESTEAMAZONIANĂ
A UNEI OBSESII FATALE

Traducere din engleză și note de
Ioana Miruna Voiculescu

Cuprins

<i>Prefață</i>	9
Capitolul 1: Ne vom întoarce	12
Capitolul 2: Disparația.....	24
Capitolul 3: Începe căutarea	35
Capitolul 4: Comoara îngropată	42
Capitolul 5: Enigme pe hartă.....	59
Capitolul 6: Discipolul	71
Capitolul 7: Înghețată liofilizată și șosete de expediție ..	80
Capitolul 8: În Amazonia	85
Capitolul 9: Însemnările secrete	104
Capitolul 10: Iadul verde	110
Capitolul 11: Tabăra Calului Mort	116
Capitolul 12: În mâinile Zeilor	118
Capitolul 13: Răscumpărarea	142
Capitolul 14: Teoria despre Z	146
Capitolul 15: El Dorado	167
Capitolul 16: Sub cheie	175
Capitolul 17: Lumea întreagă a înnebunit	179
Capitolul 18: O obsesie științifică	205
Capitolul 19: Un indicu neașteptat	216

Capitolul 20: Nu te teme	221
Capitolul 21: Ultimul martor	241
Capitolul 22: Mort sau viu	252
Capitolul 23: Osemintele colonelului	274
Capitolul 24: Lumea cealaltă	287
Capitolul 25: Z	293

<i>Mulțumiri</i>	313
<i>Notă asupra surselor</i>	317
<i>Note</i>	321
<i>Bibliografie selectivă</i>	349

Ne vom întoarce

Într-o zi friguroasă de ianuarie din anul 1925, un domn înalt și elegant traversa în grabă docurile din Hoboken, New Jersey, îndreptându-se spre *Vauban*, un vapor transatlantic lung de peste 150 de metri, cu destinația Rio de Janeiro. La cei 57 de ani ai săi, depășea un metru optzeci în înălțime, avea brațe lungi și mușchi bine conturați. Deși începuse să i se răreasă părul, iar în mustață i se vedea deja firele albe, era într-o condiție fizică atât de bună, încât putea mărșalui zile întregi fără prea multă mâncare sau odihnă. Avea nasul strâmb ca al unui boxer, iar întreaga sa înfățișare avea ceva feroce, în special privirea. Ochii apropiati i se iveau de sub două smocuri stufoase de păr. Nimici, nici măcar cei din familia lui, nu puteau spune exact ce culoare aveau – unora li se păreau albaștri, altora cenușii. Dar pe toți cei pe care îi întâlnea îi frapa intensitatea privirii sale: se spunea chiar că ar avea „căutătura unui vizionar“. Fusese deseori fotografiat purtând cizme de călărie, pălărie Stetson și pușcă pe umăr, însă, chiar și în costum cu cravată și fără obișnuita barbă neîngrijită, tot putea fi recunoscut de mulțimile de pe chei. Era colonelul Percy Harrison Fawcett, un om celebru în întreaga lume.

Era ultimul dintre marii exploratori victorieni care s-au aventurat în ținuturi necunoscute, înarmați doar cu o macetă, o busolă și convingerea că avea o misiune aproape divină.¹ Timp de aproape două decenii, poveștile despre aventurile

Z, orașul pierdut

sale au captivat imaginația publicului: a supraviețuit în sălbăticia Americii de Sud în absență oricărui contact cu lumea exterioară, a fost prins într-o ambuscadă a membrilor unui trib războinic, dintre care mulți nu mai văzuseră până atunci un alb, s-a luptat cu pești piranha, tipari electrici, jaguari, crocodili, lileci-vampiri și anaconde, inclusiv cu una care aproape îl zdrobise, și a revenit teafăr, după ce cartase regiuni din care nicio altă expediție nu se mai întorsese. I se spunea „David Livingstone^{*} al Amazoniei“ și se credea despre el că posedă o rezistență nemăivăzută, câțiva dintre colegii săi afirmând chiar că era nemuritor. Un explorator american l-a descris ca pe „un bărbat cu o voință de fier, cu o energie infinită, neînfricat“²; altul a spus că era în stare „să meargă mai departe, să se cătere mai sus și să exploreze mai mult decât oricine“³. Cea mai importantă publicație londoneză din domeniul geografiei, *Geographical Journal*, nota în 1953 că „Fawcett a marcat sfârșitul unei epoci. Ar putea fi considerat chiar ultimul dintre exploratorii pe cont propriu. Vremea avionului, a radioului și a expedițiilor moderne bine organizate și finanțate încă nu sosise. Povestea lui este istoria eroică a unui bărbat care dă piept cu jungla“⁴.

În 1916, Societatea Regală de Geografie i-a acordat, sub patronajul regelui George al V-lea, o medalie de aur „pentru contribuțiile sale la cartografierea Americii de Sud“. Îar o dată la câțiva ani, când apărea din junglă slab ca un fus și răvășit, zeci de oameni de știință și alte minți luminate se îngheșuaiau în amfiteatrul Societății pentru a-l asculta. Printre ei se număra și Sir Arthur Conan Doyle⁵, despre care se spune chiar că s-ar fi inspirat din experiențele lui pentru carte publicată în 1912, *O lume dispărută*, în care exploratorii „se pierd în necunoscutul“^{**}.

* David Livingstone (1813 – 1873), medic scoțian, explorator al Africii Centrale și de Est, misionar protestant și militant împotriva sclaviei.

** Arthur Conan Doyle, *O lume dispărută*, trad. de Otilia Cazimir și Rodica Nenciulescu, capitolul VII, Editura Tineretului, București, 1958.

Americii de Sud și descoperă un podis izolat, unde dinozaurii supraviețuisează disperației.

Cum se îndrepta spre pasarelă în acea zi de ianuarie, Fawcett aducea în mod straniu cu unul dintre protagonistii cărții, lordul John Roxton:

„Avea ceva din Napoleon al III-lea și ceva care amintea de Don Quijote, dar și acele lucruri care constituiau chintesașa gentlemanului englez de provincie [...]. Lordul are o voce plăcută și un ton liniștit, dar în adâncul ochilor lui albaștri se ascund latențe nebănuite de mânie și de hotărâre implacabilă, care par cu atât mai primejdioase, cu cât sunt mai bine ținute în frâu.”⁶

Niciuna dintre expedițiile anterioare ale lui Fawcett nu se compara cu cea pe care o pregătea acum și abia dacă și putea ascunde nerăbdarea în timp ce se așeza la rând, alături de ceilalți pasageri care se îmbarcau pe *Vauban*. Transatlanticul, laudat drept „cel mai luxos din lume”, făcea parte din clasa de elită V a companiei *Lamport & Holt*⁷. În timpul Primului Război Mondial, germanii scufundaseră mai multe nave ale companiei, dar aceasta, cu carena sa neagră, vârstată cu sare, punțile albe, elegante și coșul în dungi care scuipa valuri de fum către cer, scăpase. Pasagerii erau aduși la doc în Forduri model T, iar hamalii îi ajutau să-și transporte bagajele la cala vasului pe cărucioare. Mulți bărbați purtau cravate de mătase și meloane, iar femeile erau îmbrăcate în haine de blană și aveau pălării cu pene, de parcă ar fi participat la un eveniment special – lucru întru câtva adevărat, din moment ce listele de pasageri ale transatlanticelor de lux erau comentate în rubricile de știri mondene ale ziarelor și urmările atent de tinerele în căutare de burlaci buni de însurătoare.

Fawcett și-a luat echipamentul și s-a băgat în față. Cuferele erau pline cu puști, conserve, lapte praf, rachete de semnalizare și macete lucrate manual. Mai avea la el și un set de

Z, orașul pierdut

instrumente de orientare: un sextant* și un cronometru pentru stabilirea latitudinii și longitudinii, un barometru aneroid** pentru măsurarea presiunii atmosferice și o busolă de buzunar cu glicerină. Își alesese fiecare obiect pe baza experienței acumulate în atâtia ani; până și hainele pe care le luase cu el erau făcute din gabardină, o țesătură ușoară și rezistentă. Văzuse oameni murind din cauza celor mai mărunte și aparent inofensive neglijențe – o plasă ruptă, o cizmă prea strâmtă.

Fawcett pornea la drum spre Amazonia, o regiune sălbatică, aproape de mărimea părții continentale a Statelor Unite, hotărât să facă ceea ce numea „marea descoperire a secolului”⁸, să găsească o civilizație pierdută. Până la acel moment, lumea fusese explorată în cea mai mare parte, vălul misterului fusese ridicat, însă Amazonia rămânea la fel de enigmatică precum partea întunecată a Lunii. După cum nota Sir John Scott Keltie, fost secretar al Societății Regale de Geografie și unul dintre geografi de seamă ai acelor timpuri: „Nimeni nu știe ce e acolo.”⁹

De când Francisco de Orellana*** și armata sa de conchistadori spanioli au coborât de-a lungul Amazonului, în 1542, poate niciun alt loc de pe planetă nu a aprins la fel de mult imaginația oamenilor și nici nu i-a dus la pieire în număr atât de mare. Gaspar de Carvajal, un călugăr dominican care îl însoțise pe Orellana, a descris femeile războinice care trăiau în junglă ca semănând cu amazoanele din mitologia greacă. O jumătate de secol mai târziu, Sir Walter Raleigh**** a povestit

* Instrument optic utilizat la măsurarea distanței unghiulare dintre două puncte, folosit în astronomie și navigație.

** Barometru metalic fără mercur, măsurând presiunea atmosferică pe baza vidului produs într-o cutie de metal.

*** Francisco de Orellana (1511 – 1546), explorator spaniol, primul care a navigat pe întreaga lungime a fluviului Amazon.

**** Walter Raleigh (1552 – 1618), explorator și scriitor englez care a făcut expediții în cele două Americi, contribuind la amplificarea legendei despre El Dorado.

despre indienii cu „ochii în umeri și gurile în mijlocul pieptului”¹⁰ – legendă căreia Shakespeare i-a găsit loc în *Othello*:

„Și canibalii ziși antropofagi
Ce se mănâncă între ei, și oameni
Cu capul aşezat mai jos de umeri.”*

Descrierile acestei regiuni – șerpi cât copaci, rozătoare cât porcii – erau atât de neverosimile, încât nicio hiperbolă nu mai părea exagerată. Iar dintre toate himerele, cea mai fascinantă era El Dorado. Raleigh susținea că regatul, despre care conchistadorii auziseră de la indieni, avea atât de mult aur, încât locuitorii săi măcinau metalul și suflau pudra „prin tulpine scobite pe trupurile goale până ce luceau întru totul, din cap până în picioare”¹¹.

Toate expedițiile în căutarea lui El Dorado s-au terminat însă dezastruos. Carvajal, al cărui grup încercase să găsească regatul, scria în jurnalul său: „Eram atât de lipsiți de orice resurse, că nu mâncam decât piele, curele și tălpi de pantofi, fierte cu niște plante, iar drept urmare eram într-atât de slăbiți, că nu ne puteam ține pe picioare.”¹² Numai în acea expediție au murit în jur de 4000 de bărbați de foame, de boli și uciși de indienii care-și apărau teritoriile cu săgeți otrăvite. Alți căutători ai ținutului El Dorado au ajuns și la canibalism. Mulți exploratori și-au pierdut mințile. În 1561, Lope de Aguirre** și-a condus oamenii într-un atac dezlănțuit, ucigaș, strigând: „Dumnezeu crede că ploaia mă va împiedica să... distrug lumea?”¹³ Aguirre și-a înjunghiat inclusiv propriul copil, murmurându-i: „Încredințează-ți sufletul Domnului, fiica mea, căci te omor.”¹⁴ Înainte ca regele spaniol să trimítă trupe care să-l opreasă, Aguirre l-a avertizat într-o scrisoare:

* Shakespeare, *Othello*, trad. de Ion Vinea, Editura Univers, București, 1971, p. 279.

** Lope de Aguirre (1518 – 1561), conchistador spaniol, supranumit „Nebunul”; a condus expediții în America de Sud în căutarea ținutului El Dorado, organizând atacuri săngeroase împotriva indigenilor.

Z, orașul pierdut

„Vă jur, Maiestate, pe cuvântul meu de creștin, că și o sută de mii de oameni dacă ar veni, niciunul nu ar scăpa. Căci zvonurile sunt mincinoase: pe râul acela nu se găsește nimic altceva decât deznădejde.”¹⁵ Într-un final, tovarășii lui Aguirre s-au revoltat și l-au ucis; trupul i-a fost tăiat în patru, iar autoritățile spaniole au expus capul „Mâniei lui Dumnezeu” (cum se auto-intitulase conchistadorul) într-o cușcă de metal. Cu toate acestea, expedițiile au continuat timp de trei secole, până când, după pierderi de vieți omenești și suferințe demne de cărțile lui Joseph Conrad, cei mai mulți arheologi au ajuns la concluzia că El Dorado nu este decât o iluzie.

Fawcett era însă convins că în Amazonia se găsește un regat legendar, iar el nu era nici vreun mercenar, nici vreun aiurit. Om de știință, petrecuse mulți ani adunând dovezi în sprijinul afirmațiilor sale – dezgropase artefacte, studiase petroglife și vorbite cu membrii triburilor. Iar după lupte crâncene duse cu cei care se îndoiau de existența orașului, primise finanțare de la cele mai importante instituții de știință, inclusiv de la Societatea Regală de Geografie, Societatea Americană de Geografie și Muzeul Amerindianului. Ziarele anunțau că se pregătea să uimească lumea. *Atlanta Constitution* declara: „Este poate cea mai riscantă și, cu siguranță, cea mai spectaculoasă aventură de acest fel întreprinsă vreodată de un om de știință reputat, cu sprijinul autorităților științifice.”¹⁶

Fawcett ajunse la concluzia că în Amazonia braziliană continua să existe o populație străveche cu o cultură avansată, a cărei civilizație, prin vechimea și gradul său de complexitate, va schimba pentru totdeauna părerea lumii occidentale despre Americi. Botezase această lume dispărută Z. „Punctul central, pe care îl numesc «Z» – obiectivul nostru principal –, se află într-o vale [...] cu o lățime de aproximativ 16 kilometri, iar orașul se înalță pe o ridicătură din mijlocul ei, la care se ajunge pe un drum din piatră”, afirmase Fawcett anterior. „Casele sunt scunde și fără ferestre și există și un templu în formă de piramidă.”¹⁷

Reporterii aflați pe docul din Hoboken, pe malul celălalt al râului Hudson față de Manhattan, tot încercau să vorbească cu el, în speranța că vor afla unde se găsește Z. După ororile aduse de noile tehnologii folosite în Primul Război Mondial și în plină expansiune a urbanizării și industrializării, puține evenimente captivau publicul atât de mult. Un ziar titra exaltat: „De pe vremea când Ponce de Léon* traversa Florida încă neexplorată în căutarea Izvoarelor Tinereții Veșnice [...] nu s-a mai auzit de o aventură mai fascinantă.“¹⁸

Lui Fawcett îi convenea „tevatura“ creată în jurul lui, cum a numit-o într-o scrisoare adresată unui prieten, dar răspundea cu precauție. Știa că principalul său rival, Alexander Hamilton Rice, un doctor american multimilionar, care avea la dispoziție multe resurse, intrase deja în junglă cu o varietate nemaiîntâlnită de echipamente. Gândul că dr. Rice putea descoperi Z îl îngrozea. Cu câțiva ani înainte, îl văzuse pe un coleg de la Societatea Regală de Geografie, Robert Falcon Scott**, pornind la drum hotărât să devină primul explorator care atinge Polul Sud, doar pentru a ajunge acolo și a descoperi, cu puțin timp înainte de a muri înghețat, că rivalul său norvegian, Roald Amundsen***, îl întrecuse cu 33 de zile. Într-o scrisoare către Societatea Regală de Geografie trimisă în apropierea plecării, Fawcett scria: „Nu pot spune tot ce știu și nici nu pot oferi precizări despre amplasament, căci astfel de lucruri circulă repede, iar pentru un pionier nu există dezamăgire mai mare decât să descopere că altul i-a suflat roadele muncii.“¹⁹

* Juan Ponce de Léon (1460 – 1521), explorator spaniol care a fondat prima așezare europeană în Puerto Rico de astăzi și care este considerat primul european care a pus piciorul în Florida.

** Robert Falcon Scott (1868 – 1912), ofițer și explorator britanic; a murit la întoarcerea din cea de-a doua expediție în Antarctica, cu obiectivul Polul Sud.

*** Roald Amundsen (1872 – 1928), explorator norvegian, primul care ajuns la Polul Sud și printre primii care au survolat regiunea arctică.

Z, orașul pierdut

Îi mai era teamă și că, dacă ar fi făcut publice detaliile traseului, alții ar fi încercat să găsească orașul Z sau să-l salveze în caz că nu mai dădea niciun semn, iar asta ar fi dus la nenumărate morți. Regiunea înghițise deja membrii unei expediții formate din 1400 de bărbați înarmați. Un buletin de știri care circula în jurul lumii prin telegraf anunța: „Expediția Fawcett va pătrunde în ținuturi din care nimeni nu s-a întors.“ Mai mult, hotărât să ajungă în locurile cele mai inaccesibile, Fawcett nu avea de gând, asemenea altor exploratori, să meargă cu barca; plănuia s-o ia de-a dreptul prin junglă, pe jos. Societatea Regală de Geografie avertizase că Fawcett „este cam singurul geograf în viață în stare să ducă la îndeplinire“²⁰ o asemenea expediție și că „ar fi o neghiobie ca alții să încerce să-i calce pe urme“²¹. Înainte de a pleca din Anglia, Fawcett i-a mărturisit fiului său mai mic, Brian: „Dacă nici cu toată experiența mea nu izbutim, alții nu vor avea mai mulți sorti de izbândă.“²²

Înconjurat de reporteri care vociferau, Fawcett a explicitat că doar o expediție mică avea șanse să supraviețuiască. Vor putea trăi cu resursele întâlnite în cale, iar indienii războinici nu îi vor considera o amenințare. Expediția, declara acesta, „nu va consta într-o trupă de exploratori deplasându-se comod, însotiti de o armată de cărăuși, ghizi și animale de povară. Expedițiile exagerat de mari nu ajung nicăieri; nu depășesc limita confortului și se scaldă în publicitate. Acolo unde începe adeverata sălbăticie, cărăușii sunt inutili din cauza indigenilor periculoși. Nu se pot lua animale, pentru că nu au ce să pască și sunt atacate de insecte și lileci. Ghizi nu se găsesc pentru că nimeni nu cunoaște ținutul. Trebuie să iezi cu tine doar strictul necesar pentru a-ți croi drum, echipament pe care să-l poți duce singur, și să ai încredere că vei supraviețui împrietenindu-te cu diferitele triburi întâlnite“²³. După care a adăugat: „Ne vom expune la nenumărate riscuri [...]. Va trebui să căpătăm și rezistență psihică, nu doar

fizică, dat fiind că, în astfel de condiții, oamenii sunt deseori înfrânti de minte, care cedează înaintea trupului.²⁴

Fawcett decisese să ia cu el doar doi bărbați: pe fiul său de 21 de ani, Jack, și pe cel mai bun prieten al acestuia, Raleigh Rimell. Deși nu mai participaseră niciodată la o expediție, Fawcett îi considera cei mai potrivici pentru misiune: erau rezistenți, loiali și, datorită relației apropiate dintre ei, erau puțin probabil ca, după luni de izolare și suferință, „să intre în conflict și să-și facă rău unul altuia“²⁵ sau, cum se întâmpla frecvent în expediții, să se răzvrătească. După cum spunea fratele său, Brian, Jack era „leit tatăl lui“²⁶: înalt, de o forță fizică intimidantă și lipsit de vicii. Nici el, nici tatăl lui nu fumau și nu beau alcool. Brian scria că „la statura lui de un metru și nouăzeci de centimetri, era doar oase și mușchi, iar cele trei cauze ale degenerării fizice – alcoolul, tutunul și viața dezordonată – îl dezgustau“²⁷. Colonelul Fawcett, care trăia după un cod victorian strict, a formulat asta puțin diferit: „Este [...] neprihănitor și la minte, și la trup.“²⁸

Jack, care dorise să-și însoțească tatăl într-o expediție încă de când era copil, petrecuse mai mulți ani pregătindu-se: ridica case greutăți, urmase un regim alimentar strict, învățase portugheză și cum să se orienteze după stele. Cu toate acestea, nu cunoscuse viața plină de lipsuri, iar pe chipul lui cu ten luminos, mustață bine conturată și păr castaniu dat pe spate nu se citea nimic din duritatea tatălui. Îmbrăcat în haine la modă, părea mai degrabă un star de cinema, ceea ce și spera să devină la întoarcerea triumfătoare din expediție.

Raleigh, deși mai scund decât Jack, avea și el aproape un metru optzeci și un trup muscular. („O constituție fizică pe cinste“²⁹, le-a spus Fawcett celor de la Societatea Regală de Geografie.) Tatăl său fusese chirurg în Marina Regală și murise de cancer în 1917, când Raleigh avea cincisprezece ani. Cu părul negru, care forma un V pronunțat pe frunte, cu mustață și cioc, Raleigh avea o fire veselă și rebelă. „Era un clovn înnăscut“, afirma despre el Brian Fawcett, „perechea perfectă

Z, orașul pierdut

pentru Jack cel serios.“³⁰ Cei doi fuseseră practic de nedespărțit din copilarie, când hoinăreau pe câmpurile din Seaton, Devonshire, mergând pe biciclete sau trăgând cu puștile. Într-o scrisoare către unul dintre apropiații lui Fawcett, Jack scria: „Îl avem acum cu noi și pe Raleigh Rimell, care este la fel de entuziasmat ca mine [...]. E singurul prieten apropiat pe care l-am avut. L-am cunoscut înainte să împlinesc șapte ani și, de atunci, am fost aproape mereu împreună. Este cât se poate de sincer și de cumsecade în toate privințele și ne cunoaștem unul pe celălalt în cele mai mici amănunte.“³¹

Urcând bucuroși la bordul vasului, Jack și Raleigh au dat peste zeci de stewardzi în uniforme albe apretate, care alergau pe coridoare cu telegramme și coșuri cu fructe trimise ca dar de drum bun. Unul dintre aceștia, evitând cu grijă cabinele de la pupa, unde călătoreau pasagerii de la clasa a patra, i-a condus pe exploratori la cabinele de clasa întâi, aflate în centrul vaporului, departe de zdrăngănitul elicelor. Condițiile de acum nu semănau aproape deloc cu cele de pe vremea când Fawcett pornea în prima sa călătorie spre America de Sud, cu douăzeci de ani în urmă, sau cu cele de când Charles Dickens traversa Atlanticul în 1842 și își descria cabina drept „o cutie impracticabilă, perfect ermetică și absolut ridicolă“³². (Sala de mese, adăuga Dickens, semăna cu „un dric cu ferestre“³³.) Acum totul era conceput pentru a fi pe placul noii specii de turiști – „simpli călători“, cum îi numea Fawcett cu dispreț, care habar nu aveau despre „acele locuri care cer o anumită rezistență, un tribut plătit în vieți omenești și constituția fizică necesară pentru a înfrunta pericolele“. Cabinele de la clasa întâi aveau paturi și apă curentă, prin hubouri intrau lumina și aerul proaspăt, iar în tavan se roteau ventilatoare electrice. Broșura navei *Vauban* se lăuda cu „aerisire perfectă, asigurată de tehnica modernă“, care „contrazice ideea că o călătorie către tropice trebuie să fie neapărat însoțită de disconfort“³⁴.

Asemenea multor alți exploratori victorieni, Fawcett nu era omul unei singure preocupări: era nu doar un geograf și